

Susanna A. Throop, *The Crusades: An Epitome*, Kismet Press, Leeds 2018 (Epitomes series, IV), ss. 216

Mimo stałego dużego zainteresowania problematyką wypraw krzyżowych i historią państw krzyżowców wciąż niezbędne wydają się badania poświęcone generaliom ruchu krucjatowego. W omawianej książce, mimo jej syntetycznego charakteru, Susanna A. Throop stara się przedstawić całe bogactwo i złożoność historii krucjat, dążąc do odpowiedzi na wciąż aktualne pytanie, czym w istocie one były. To wieloaspektowe, ale zarazem zwarte studium wprowadza czytelników w historię krucjat między XI a XXI w. Dzięki przedstawieniu różnych perspektyw historycznych autorka umieszcza wyprawy krzyżowe w szerszym kontekście historii Morza Śródziemnego, odchodzi przy tym od podejścia skoncentrowanego na działalności łańcuchowych chrześcijan w Ziemi Świętej, by zbadać bogate i nierzadko kwestionowane, złożone aspekty dziejów krucjat.

Autorka ukazuje bogactwo skojarzeń i skrajność ocen związanych ze zjawiskiem wypraw krzyżowych — cytuje zarówno Davida Hume'a czy Josepha Michauda, jak i Sayyida Qutba. Jednocześnie zwraca uwagę na zupełną nieodpowiedniość pojęcia „starcia cywilizacji”, które często pojawia się w kontekście tej tematyki.

Publikację charakteryzuje jasny i uporządkowany układ. Rozdział I przedstawia Bliski Wschód, basen Morza Śródziemnego oraz Europę w XI w., kreśląc szeroki kontekst dla pierwszej wyprawy krzyżowej. Rozdział II analizuje jej wydarzenia i skutki, a także reakcje na nią do połowy XII stulecia. Kolejny rozdział umiejscawia państwa krzyżowców i ruch krucjatowy w intensywnej dynamice zmian zachodzących w regionie. Wreszcie autorka skupia się na samej *Christianitas* — ukazując kulturowo-religijne znaczenie krucjat oraz łącząc je z ówczesną teologią i filozofią, przedstawia ewolucję tego pojęcia w rozumieniu współczesnych. Rozdział V ponownie koncentruje się na basenie Morza Śródziemnego, omawiając nieustanne zmiany zachodzące w sytuacji regionu w XIII w. oraz najbardziej znaczące w nim postaci. W ostatnim rozdziale Throop tłumaczy, w jaki sposób wyprawy krzyżowe na stałe wpisały się w kulturę Zachodu, podkreślając ich duży wpływ na kształtowanie się nowoczesnych narodów i nacjonalizmów w Europie.

Autorka przybliży złożoną sytuację międzynarodową końca XI stulecia i wpisuje krucjaty w dynamikę międzynarodowych przemian i polityki. Charakterystyce tej towarzyszą niezwykle ułatwiające odbiór treści mapy. Throop przedstawia znaczenie i doniosłość zmian zachodzących w XI w., posługując się pojęciem *energetic Europe*. Oprócz aspektów ideologicznych i politycznych (które wiążą się ze zwrotem w kierunku śródziemnomorza), zwraca również uwagę zmiany klimatyczne, które przyniosły bogatsze plony i wpłynęły na uspokojenie mórz. Jednocześnie badaczka kompleksowo analizuje swoiste podglebie wydarzeń związanych z pierwszą wyprawą krzyżową, poruszając tematy religijnej niejednorodności i rozwoju *Christianitas* w XI w., zmian w rozumieniu zjawiska przemocy, ruchów pokoju i rozejmu Bożego, a także ewolucji papieskiej myśli dotyczącej stosowania siły oraz rodzącego się przekonania o prawie Stolicy Apostolskiej do przewodzenia rycerstwu i wyznaczania celów militarnych. Poruszona została również kwestia obecnych w historii sojuszy chrześcijańsko-muzułmańskich i dynamiki zmian układów politycznych w basenie Morza Śródziemnego.

Autorka stara się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego wezwanie Urbana II okazało się tak skuteczne, chociaż wcześniejsze starania papieża Grzegorza VII nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Genezę pierwszej krucjaty umieszcza w kontekście zmian w duchowości i rozumieniu pielgrzymowania, reformy Kościoła, stasunków między *regnum* a *sacerdotium*, polityki Cesarstwa Bizantyjskiego oraz politycznych ambicji Normanów. Dokładna analiza relacji z przemowy Urbana II w Clermont trafnie definiuje istotę i główne założenia wyprawy. Badaczka ukazuje podglebie krucjat, w dynamiczny sposób przedstawiając zależności między sferą materialną i duchową w ówczesnej kulturze: „the material world reflected divine will”. Podkreśla kluczową rolę, jaką w tych wydarzeniach odegrał głód zbawienia oraz pragnienie przyspieszenia paruzji, a jednocześnie omawia perspektywę bizantyjską i muzułmańską.

Throop porusza problem wspólnego funkcjonowania Żydów, muzułmanów i chrześcijan, udowadniając, że takie współistnienie kultur nie było niczym nowym dla *Christianitas*, a jednocześnie pokazując, w jaki sposób łacinnicy adaptowali do swoich potrzeb islamski model traktowania niewiernych. Badaczka omawia wreszcie proces rozszerzania się „frontów” krucjaty, począwszy od krajów bałtyckich i Półwyspu Iberyjskiego po kształtowanie się krucjat „wewnętrznych” przeciwko heretykom. Dzięki jej książce możemy także prześledzić drogę ewolucji samego pojęcia wyprawy krzyżowej aż do pełnej jej normatywizacji za czasów Innocentego III.

Throop prezentuje, jaki wpływ miały krucjaty na kształtowanie się i zmiany w rozumieniu ról płciowych. Z jednej strony podkreśla fakt, że krucjata stała się okazją do realizacji właściwie wszystkich znanych w średniowieczu form męskości, z drugiej — zwraca uwagę na znaczący udział kobiet w ruchu krucjatowym. Badaczka ukazuje również, w jaki sposób ruch krucjatowy wrósł w tożsamość zachodniej cywilizacji. Chociaż w XIII w. postępował proces wygaszania wypraw wschodnich, to obszar znajdujący się w zasięgu krzyżowców ulegał rozszerzeniu na inne części świata. W interesujący sposób zostały przedstawione krucjaty bałtyckie, w przypadku których ziemie zamieszkałe przez pogan postrzegane były jako *patrimonium* Marii Panny, a ona sama eksponowana była jako specyficzna bogini wojny.

Autorka analizuje również szeroko przyczyny upadku ruchu krucjatowego, na które składały się m.in. czynniki gospodarcze, polityczne i ideologiczne. Polemizuje jednak z tezą o korupcji idei takich wypraw w XV w., wskazując na inne źródła braku sukcesów krzyżowców we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego. Przedstawia także krucjatowe ideały późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności oraz ich rolę w powstawaniu nowoczesnych narodów i państw, a także drogę ewolucji od ponadnarodowych krucjat do wojen między narodami. Badaczka udowadnia jednocześnie, w jaki sposób idea krucjaty wciąż pozostaje aktualna i obecna we współczesnej kulturze i polityce, wyróżniając „parakrucjaty” i „pseudokrucjaty”.

Książka jest bardzo przyjazna w odbiorze, również dla niezaznajomionego z tematyką czytelnika. Oprócz zamieszczenia licznych, czytelnych i bardzo pomocnych map Throop we wstępie wyjaśnia stosowaną terminologię.

Autorce zarzucić można niewystarczające przeanalizowanie problematyki reformy gregoriańskiej i niezapoznanie się z najnowszą literaturą dotyczącą tego tematu, co spowodowało nadmierne skupienie na chęci uwolnienia się przez Kościół od władzy świeckiej, a pomi-

nięcie innych, niezwykle ważnych aspektów obecnych szczególnie we wczesnej fazie reformy. Całość wyводу charakteryzują na szczęście niezbyt daleko idące uproszczenia, które wynikają z założonej z góry stosunkowo niewielkiej objętości opracowań ukazujących się w serii.

Konrad F. Komarnicki
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny
ORCID: 0000-0001-7562-8247